

TOHIR VA ZUHRA

Doston

G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi
Toshkent – 2004

Aytuvchi:
Rahmatulla Yusuf o'g'li

T 74

Tohir va Zuhra: Doston. — T.: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2004. — 56 b.

“Tohir va Zuhra” xalq dostonining asosiy mavzusi sevgi-muhabbatdir. Bu sevgi o'zida samimiyat, vafu va sadoqat, mardlik va jasorat, ezgulik va adolat kabi olijanob fazilatlarni mujassamlashtirgan, kurashlarda chiniquqan armonli sevgidir. Tohir ham, Zuhra ham sevgi va kurashda kamol topadi, hech qanday dahshatli kuch ularning azmu qaroridan qaytarolmaydi, hatto o'lim tahlikasi ham sevgi yo'lidan chekinishga monelik qilolmaydi. Ikki sevishtgan hayoti fojia bilan yakun topsa-da, muhabbatlari mangu dostonga aylanadi. Qo'lingizdagi ana shu doston Siz aziz o'quvchilarning sevimli kitobingiz bo'lib qolaqi, degan umiddamiz.

4702620205-78 2004
M352(04)-2004

ББК 82.3(5U)

© G'afur G'ulom nomidagi
nashriyot-matbaa ijodiy uyi,
2004-y.

ISBN 5-635-02278-2

TOHIR VA ZUHRA

Doston

O'tgan zamonda, elu yurti omonda, anavi ko'ringan tog'larning ortida, Samarqandning sirtida, O'zjan yurtida Qoraxon va Sarixon deganlar o'tdi. Qoraxon podshohlik qilib, Sarixon vazirlik qilib, ikkavi do'st bo'lib, bir-birining gapini yerda qoldirmay, hurmat-izzat bilan, katta davlat bilan, noz-ne'mat bilan yashab, oshlarini oshab, ikkavi ham qirqdan qirq beshga qarab qadam qo'yib qoldilar. Ammo bularning hech narsadan kami yo'q bo'lsa ham, dunyoda bir tirnoqqa zor edilar.

Kunlardan bir kun Sarixon podshohning oldiga kirsam, Qoraxon zor-zor yig'lab o'tiribdi. Shunda Sarixon Qoraxon podshohga qarab: "Ey, shohim, mamlakatning to'rt tarafi hukmingizda bo'lsa, soyangizdan qush qo'rqib uchib o'tolmasa... sizga qayerdan sitam o'tdi?" deb so'rab, nima deydi:

Davlatda jamlik bo'lmasa,
Savlatda kamlik bo'lmasa,
Bisotingda sanoqsiz mol,
Ne'matda kamlik bo'lmasa...
Shohim, kimdan sitam o'tdi?

Egri-bugri karvon o'tdi,
Kimlar keldi, kimlar ketdi.
Endi navbat bizga yetdi,
Shohim, kimdan sitam o'tdi?

Yurtingga dushman keldimi,
Elingni g'orat qildimi?

Nokas yo'lingni oldimi,
Shohim, kimdan sitam o'tdi?

Shilqillab chiqarib tovush
Yig'laysiz, yo'q sira kulish.
Davron o'tdi ovush-ovush,
Shohim, kimdan sitam o'tdi?

Suv keladi soylar bilan,
Ko'plar o'tar voylar¹ bilan.
Hamsuhbating oylar bilan,
Shohim, kimdan sitam o'tdi?

Suv keladi daryo bilan,
Ishlar o'tar imo bilan.
Larsillagan kaniz qizlar
Pastdan boqar qiyo bilan,
Shohim, kimdan sitam o'tdi?

Suv keladi tiniq, loyqa,
Qirqdan oshib bo'ldik siyqa.
Davlatingdur doim tayiqa²,
Shohim, kimdan sitam o'tdi?

Suv keladi qiyo, do'ngdan,
Ko'pik tashlab og'zi kengdan,
Doim ishing kelsa o'ngdan...
Shohim, kimdan sitam o'tdi?

Suv keladi novli toshqa³,
Odam baxti boshqa-boshqa
Bosgan izing ko'zi qashqa,
Shohim, kimdan sitam o'tdi?

¹ Ohu voy bilan.

² Behisob.

³ Toshga.

Suv kelibdi gulistonga,
So'zing orom berar jonga,
Xabar bergin Sarixonga,
Shohim, kimdan sitam o'tdi?

Shunda Qoraxon ham do'sti, ham vaziri Sarixonga qarab
yuragini yozib, dardini yorib nima deydi:

Bog'im so'lganga yig'layman,
Bargi to'lganga yig'layman.
Yigitligim asta-sekin
Ado bo'lganga yig'layman.

Meva solmas ar-ar terak,
Men naylayin, kuydi yurak.
Biror farzandim bo'lmasa,
Bu shavkatlar nima kerak?
Men ana shunga yig'layman.

Suvsay oqib umrim o'tar,
Bir kun ajal ilgim tutar,
Bir merosxo'r bo'lmagan so'ng,
Baxti yurtim qo'ldan ketar,
Men ana shunga yig'layman.

Dunyoda qolmaydi otim
Bo'lmagan so'ng zurriyotim.
Dashtda quyun to'zg'iganday,
O'lsam, qurir ismim, zotim.
Men ana shunga yig'layman.

G'am quyilar har tomondan...
Tanim judo bo'lsa jondan,
Tavba, xudo ko'rsatmasin,
Nishon qolmas Qoraxondan.
Men ana shunga yig'layman.

Sarixon bu soʻzni eshitib: “Ey, podshohim, dunyoda farzand dogʻida kuygan bir siz emassiz. Mana, Sarixon ham xuddi sizday-ku. Shohim, dunyoda hech “boʻldim” degan odam ham bormikin!” deb, koʻngli vayron boʻlib, nima deydi:

Zolim falakning javridan¹
Zoʻrlar ham tushar hovridan.
Dunyoning oʻtmish davridan
Yigʻlamang, shohim, men yigʻlay!

Taqdirimiz payvastidan,
Charxi samoning dastidan,
Umidsizlik bir ogʻir yuk,
Chiqa bilmadik ostidan.
Yigʻlamang, shohim, men yigʻlay!

Togʻlar boshi chaldi tuman,
Farzand dogʻi juda yomon.
Podshohlarga yigʻlash harom,
Sabr qiling, shohi zamon,
Yigʻlamang, shohim, men yigʻlay!

Daryo suvi yozda toshdi,
Yoshlarimiz qirqdan oshdi,
Borib ellikka yonoshdi.
Toshga ursam ogʻir boshdi²,
Yigʻlamang, shohim, men yigʻlay!

Sarixon sargʻaydi, soʻldi,
Gohda yigʻlab, gohda kuldi.
Oʻzjan yurtining chegasi,
Sultonim, senga na boʻldi,
Yigʻlamang, shohim, men yigʻlay!

¹ Jabridan.

² Boshni.

Shunda Qoraxon Sarixonga qarab:

– Ey, do‘stim, ikkavimiz ham birday farzand dog‘ida kuyganmiz. Kel, ikkavimiz bir tog‘larga chiqib, olqor-polqor ovlab, picha ichimizni bo‘shatib kelaylik, bo‘lmasa toza diqqinafas bo‘lib o‘lamiz, – dedi. Sarixon shunda Qoraxonga:

– Shohim, siz nima desangiz, bizning ra‘yimiz o‘shanga, – dedi.

Shuytib, birga ovga chiqmoqlikka jazm qilishdi.

Qoraxon bilan Sarixon “ko‘ngil yozmoqqa tov¹ yaxshi, undan keyin ov yaxshi”, deb eldan bezib, ikkavi ikki tulpor otda tog‘larga chiqib ketdilar. Tog‘larda buloqlarning boshini, do‘lanalarning soyasini makon qilib, xalqdan tashqari yuraberdilar. Qoraxon bilan Sarixonning navkarlari ham bu voqeadan xabardor bo‘lib, obu taom tashib, Qoraxon bilan Sarixonning ahvolidan xabar olib yurdilar. Shuytib, bir kun Qoraxon bilan Sarixon bir do‘lananing ostida soyalab o‘tirib, hasratlashib turib, shunda Qoraxon Sarixon do‘stiga boqib, ko‘zidan yoshi marjon-marjon oqib: “Bizlar ham shu dunyoda farzand ko‘rarmikanmiz”, deb zor-zor yig‘lab, nima deydi:

Tog‘dan-toqqa ot sakratib,
Sarson bo‘lib yuramizmi?
Boshqalarday biz ham farzand
Tirnog‘ini ko‘ramizmi?

Bugun bo‘ldi, bugun bo‘ldi,
Ey do‘stim, necha kun bo‘ldi.
Befarzandlikning dog‘idan
Qora ko‘zim qonga to‘ldi.

Har kun tongga boqamizmi,
Ko‘ngilga o‘t yoqamizmi?
Shuytib, tog‘da eldan bezib,
Odamlikdan chiqamizmi?

¹ Tog‘.

Zor ingragan Qoraxondir,
Befarzandlik ko'p yomondir.
Sarixon, rostini aytsam,
Hayot bizga dargumondir.

Sarixon shunda Qoraxon podshohga qarab: "Ey, shohim, noumid shayton, hali kech emas. Birovga boshda, birovga oyog'ida baxt doriydi, degan", deb Qoraxon podshohga dildorlik berib, nima deydi:

Gohi o'ngdan, goh chapdan,
Shamol turar, sultonim,
O'tib qayg'u, oqshamday
Etak yorar, sultonim.

Quvvatimiz kimdan kam,
Davlatimiz kimdan kam?
Xudoy bersa kampir ham
Farzand ko'rar, sultonim.

Yurishimiz ko'knori
Tush emasmi, sultonim?
Noumidlik shaytonning
Ishimasmi, sultonim?

Bunda hamro qildingiz
Sarixonni, sultonim.
Sarixonni sizdan ham
Bag'ri qondir, sultonim.

Bu so'zni Sarixon aytdi, Qoraxon shunda bu so'zni eshitib, qani endi shunday bo'lsa deb, Sarixon do'stiga qarab, nima deydi:

Og'zingga moy, Sarixon,
Qani endi, jo'rajon,
Farzand ko'rib bizlar ham
Bo'lsak edi bearmon.

**Qizli bo'lsak birimiz,
Ulli bo'lsak birimiz.
Quda bo'lsak ikkimiz,
Boshqa yo'qdir tirimiz.**

**Shohid bo'lg'in, Sarixon,
Niyat qildim shuni men.
Bir ul, bir qiz bizlardan
Paydo bo'lgan kuni men**

**Eli xalqni jiyayin,
Borim xalqqa iyayin,
Qiz otini Zuhra deb,
O'g'lin Tohir qo'yayin.**

**Yo'qdan ilhom bo'ldima...
Shu gap keldi dilima.
Dilim qaynab, Sarixon,
Kelib qo'ndi tilima.**

**Ikovimizdan boshqaga,
Shu niyatni aytmayik,
Va'damiz shu, Sarixon,
Shundan aslo qaytmayik.**

**Qoraxon bir dardimand,
So'zlaydi valimonand.
Shu aytganni qilayik,
Bizlarga bersa farzand!**

Bu so'zni Qoraxon aytdi...

**Endi Qoraxon podshohning o'rdasidan bir xabar olaylik.
Bundan bir necha oy ilgari Qoraxon bilan Sarixonning zaifalari
oy oshib qolgan edilar. Ana endi muddati tamom bo'lib,
Qoraxon podshohning xotini bir qiz va Sarixon vazirning
xotini bir o'g'il tug'di. Darrov suyunchiga deb navkarlar
Qoraxon bilan Sarixon o'tirgan buloq boshiga qarab chopib**

ketdilar. Hademay, toqqa yetdilar. Shunda navkarlarning kattasi otdan tushib, Qoraxon bilan Sarixonning oldiga borib, qo‘l qovushtirib, “suyunchi bering” deb, Qoraxon bilan Sarixonga qarab, mo‘ylovini burab, qo‘lini biqiniga tirab, nima deydi:

**Buyon keldi yetti navkar,
Navkarlarning bari davkar.
Olib keldik bir xush xabar,
Ot bering jiyronu chavkar.**

**Shohim, so‘raymiz suyunchi,
Tablada bedov tulpordan,
Qatorga tirkalgan nordan,
Nuqradan, oltindan, zardan,**

**Zarbop to‘n, naqshin kamardan,
Shohim, so‘raymiz suyunchi,
Suv keladi guldur-guldur,
Suyunchiga qo‘ynim to‘ldir!
Shohim, senga arzim shuldir,
Shohim, so‘raymiz suyunchi.**

**O‘zjanda davron surdingiz,
Baxti davlatlar ko‘rdingiz,
Tushlarni o‘ngga yo‘rdingiz,
Qoraxonim bir jonimga,
Vazir, siz o‘g‘il ko‘rdingiz,
Shohim, so‘raymiz suyunchi.**

**Tosh balandga dumaladi,
Bizdan xabar kim oladi.
Shoir so‘zning bandin kesar,
Bo‘lmasa so‘z qamaladi.**

**Qoraxonga bu so‘z yoqdi,
Navkarlarga kulib boqdi.**

Shoshgani ham, netgani ham,
Ot ustiga irg'ib chiqdi.

Sarixon ham shohni ko'rdi,
Bul ham chaqqon irg'ib turdi.
Borin sochib navkarlarga,
Dol bedovga qamchi urdi.

Shoh boradi otin quvib,
Savlat bilan do'qtin uyib,
Goh quvonib, goh ayoli
Qiz tuqqanga zehni koyib.

Gohi podshoh oldin o'tib,
Goh vaziri quvib yetib,
Sarixon otdan yiqildi,
Dol bedovi munkib ketib.

Shuytib, yo'lda Sarixonning oti munkib ketib, Sarixon do'stamaniga yiqilib, yo'lda tap tortmay jon berdi, shuytib, bugungi kunni Qoraxon motam bilan o'tkazdi. Sarixonning ta'ziasini bajo keltirib, izzat-ikrom bilan ko'mdirdi. Sarixonning xotining ko'nglini shirin so'zlar bilan ko'tardi.

“Attang, qizli bo'libman-da... Hay mayli, farzandsizlikdan shu bo'lsa ham yaxshi, boriga shukr”, deb ertasidan boshlab Sarixonning o'miga Qorabotir degan polvonini vazir qilib ko'tardi. Lekin Qoraxon podshoh do'sti Sarixonning murodiga yetmay o'lganligi uchun ko'p qayg'urib, oradan yetti kun o'tgandan keyin, o'zining niyatiga muvofiq qizining ismini Zuhra va Sarixonning o'g'lining ismini Tohir qo'yirdi. Ana endi Tohir bilan Zuhra, olam bexabar, kundan-kunga o'sib-ulg'ayib, “ota, ena”, deguday, narsa bersa yeguday bo'lib qoldi. Birdan ikkiga, ikkidan uchga, uchdan to'rtga qadam qo'yib, bir-birlari bilan urishmay, netmay, juda soz chiqib, o'ynab yuradigan bo'lib qoldilar. Bularni yettiga kirgandan keyin bir yaxshi maktabdor mullaga eltib,

“suyagi bizniki, go‘shiti sizniki”, deb topshirdilar. Shuytib, Tohir bilan Zuhra maktabda ham o‘zidan-o‘zi bir-birlarini yaxshi ko‘rib, o‘ynab yurishar edi. Bir kun bahorda Zuhraoy Tohirga: “Kel, ikkavimiz lola teramiz! Lolaning ham eng tozasidan”, deb Zuhraoy Tohirga qarab, nima deydi:

Tohir, qara dala-dashtga,
Alvon kiyib qizaribdi.
Zarang chelning uvotidan,
Tong otganday sizaribdi!

Bir xillari naparmondan,
Go‘zal o‘xshar, sendan-mandan.
Kel, chopishib, gul terayik,
Gulzorga ter to‘kib tandan.

Kel, chopaylik asta-asta,
Gul qo‘ltiqlab dasta-dasta.
Bir gap aytib berariga,
Kim orqada qolib ketsa.

Otim mening Zuhra go‘zal,
Aytgim kelar qo‘shiq, g‘azal.
Ertaga kelsang aytaman,
Tag‘in bugun bo‘lma kashal,
Gapim o‘shal, o‘shal-o‘shal!

Qiz bolasi qurg‘ur shayton bo‘lar ekan, Zuhra hamma gapni oldindan xuddi birov o‘rgatib qo‘yganday Tohirni har xil o‘yin va xush harakatlarga solib yurar edi. Ammo Tohir bo‘lsa Zuhrani bir tengqur qiz deb bilib, boshqa hech nimaga tushunmas edi. Shunday qilib, Tohir o‘n beshga kirgancha ham shuytib bir go‘l bola bo‘lib o‘sdi. Kunlardan bir kuni Tohir ikki soqqani besh poyga urib, bir-biri bilan soqqalarni shuytib urishtirib, o‘ynab borayotganda soqqasining biri charx yigirib o‘tirgan kam-

pirning charxiga tegib, charxining parragini sindirib qo‘ydi, shunda kampir Tohirga qarab: “Ey, nodon bola”, deb nima deydi:

Hech gap bilmas novda nodon,
Go‘dak qiliq yigit o‘g‘lon.
Jasading yetishgan posbon,
Dildoringni bilasanmi?

Hali ishqing oshiqdami,
Yalla boqi qo‘shiqdami,
Yo xayoling ma’shuqdami,
Dildoringni bilasanmi?

Darding hali chorasi bilan,
Tengsanmi sen har kim bilan,
Yurmaysanmi xonim bilan,
Dildoringni bilasanmi?

Yigit bo‘lsang gulday jayna,
Oshiq bo‘lsang jonni qiyna!
Zuhra bilan borib o‘yna!
Dildoringni bilasanmi?

Oshiq o‘ynash go‘dak ishi,
Beshpoy chertmas yigit kishi,
Ayb bunda aylanishi,
Dildoringni bilasanmi?

Kampir momang charx yigirar,
Dildoringdan xabar berar,
Qalliq to‘ying kutib turar,
Dildoringni bilasanmi?

Kampir momosi Tohirga shu so‘zlarni aytdi. Tohirning qulog‘iga momosining so‘zlari yoqib ketib, momo, mening dildorim kim edi, deb momosiga qarab nima deydi:

Charx yigirgan, ey, jon momo,
Dildorimdan xabar bering!
Qalliq to'yni siz istagan
Dildorimdan xabar bering!

Zuhraoyni qo'shib so'zga,
Ko'p oldingiz tilingizga.
Nega unday, ayting bizga!
Dildorimdan xabar bering!

Daryoday to'lib-toshaman,
Tabgirimdan adashaman.
Ayting, borib ulashaman,
Dildorimdan xabar bering!

U dildorim qanday go'zal,
Ta'rifiga aytay g'azal,
Aytmasangiz bo'lg'um kasal,
Dildorimdan xabar bering!

Bu so'zni Tohir aytdi, shunda momosi:

– Ha, o'g'lim, endi xayoling joyiga keldimi? Dildoring Zuhra-da. Zuhradan boshqa kim bo'lar edi! Gapning u yog'ini enangdan so'ra! Keyin bilasan. Ammo enangdan so'rashning hiylasi bor. Hiylasi janjal qilasan... Enang qovurmochni bir idishga solib beradi, albatta. Sen shunda qovurmochni olmaysan. Oxiri noiloj enang qovurmochni qo'li bilan beradi. Shunda sen enangning qo'lini mahkam qisib: “Menga atashtirgan qiz kim? Agar aytmasang qo'lingni qo'ymayman”, deb turasan. Enangning qo'lidan qovurmochning issig'i o'tib, noiloj hamma gapni senga aytib beradi, deb kampir momosi Tohirla xo'b o'rgatdi. Ana endi Tohir uyiga kelib: “Enajon, qovurmoch yegim keldi”, deb janjal qildi. Tohirning enasi dunyoda yolg'izi, ko'rar ko'zi, sarg'ayib yotgan farzandi, nima desa qaytarmay o'rgangan emasmi, darrov ozroq qovurmoch qilib, kosaga solib bermoqchi bo'laverdi. Shunda Tohir:

– Kosada yemayman! – dedi. Enasi:
– Chiraqqinam, bo‘lmasa cho‘michga solib beraymi? – dedi.

Tohir:

– Cho‘michda yemayman! Menga qovurmochni faqat qo‘ling bilan ber! – dedi. Enasi:

– Mayli, ishqilib seni xafa qilmasam bo‘pti,– deb qovurmochni kaftiga solib Tohirga keltirib tutganda, birdan Tohir enasining qo‘lini mahkam qilib, qovurmoch bilan qisib turdi. Shunda enasining qo‘lidan issiq o‘tib, “dod” deb, nima deydi:

Senga bunday qiliqni
Qanday badbaxt o‘rgatdi.
Qo‘yib yubor qo‘limni,
Chimillab issiq botdi.

Shunda Tohir: “Ena, menga atashtirgan qiz kim? Shuni aytmasang, qo‘lingni bo‘shatmayman!” – deb nima deydi:

Ena, bayon aylagin,
Aniq ayon aylagin,
Qoldirmasdan so‘ylagin,
Menga dildor kim o‘zi?

Qizlar ichra saylagan,
Bilolmayman, hayronman,
Bilmakka nogironman,
Menga dildor kim o‘zi?

Bilmasam parishonman,
Mendan sirni yashirma,
Dard-alamni toshirma!
Hasratimni oshirma!
Menga dildor kim o‘zi?

Ko'nglim istar bir pari,
Bilmam kimning kaptari.
Mayli meni qarg'ayber,
Qarg'ishing menga dori.
Qanday boyning duxtari,
Menga dildor kim o'zi?

Bu so'zni Tohir aytdi. Enasi: "Obbo, shuncha yashirganim bilan bo'lmadi. Bunga birov o'xshatib shipshitibdi. Endi rost gapni aytmasam bo'lmas ekan", deb, Tohirga qarab:

— Mayli, qo'limni qo'ygin, hamma gapni aytib bera-man,— dedi.

Tohir enasining qo'lini qo'yib yubordi. Shunda enasi Tohirga qarab nima deydi:

Tohirjonim, ko'milgan
Qo'ramtani¹ qo'zg'ading.
Nimasini aytaman,
Harna sirin ayt, deding.

Bir vaqtlar sening ham
G'amxo'r otang bor edi;
Nimasini aytaman,
Hech qo'ymasang qaytaman.
Qo'zg'ab yorsang dardimni,
Men o'zimni qaytaman².

Otang elning to'rasi,
Shohning edi jo'rasi.
Nimasini aytaman,
Og'rir ko'nglim yarasi.

¹ Issiq kul.

² Qanday qilaman.

Podshoh bilan kelishib,
Bir kun va'da qilishgan.
Quda bo'lish yo'lida,
Har ikkov qo'l olishgan.

Tong otdi-yu, kun ketdi,
Murodiga kim yetdi?
Otang seni ko'rmasdan
Margi maydonga o'tdi.

Zuhra sultonning qizi,
Ko'ylagi zar qirmizi.
Biz bo'lsak faqir, po'stak,
Ko'zga ildarmi bizzi¹.

Shuytib, bilsang avvalida aziz edik, oxirida xor bo'ldik. Avvallari, o'zing ham bilasan, sening ham e'tiboring bor edi. Hozir bo'lsa el ko'ziga bee'tiborsan. Shuytib, avvalda Qoraxon va'da qilgan bo'lsa ham endilikda bizlarni ko'zga ilmaydi. Undan ko'ra, endi mendan bu gaplarni bilding-u, esing borida astagina Zuhra deb og'iz ochmay qo'yaqol! Vaqti-soati bilan bizga ham bir o'zimizga o'xshagan olaqir po'stak topilar,— dedi.

Tohir enasidan bu so'zlarni eshitib o'ylasa, bir hisobda enasining gapi ham to'g'ri. Ha, aytmoqchi, Tohirni avvallari maktabda bolalar ham, mullasi ham Tohirjon deb siylashar edi. Zuhraoy bilan bir kitobdan saboq o'qir edi. So'ngroq, nima bo'ldi-yu, bolalar ham, mullasi ham Tohirni pishildoq, deb haqorat qiladigan bo'lib qoldi. Tohir “men pishildoqmikanman”, deb shuncha o'zini tetkasa ham bo'lmadi. Oxiri Tohir maktabdan sovidi. Ana endi Tohir maktabga borishdan ko'ra, ko'proq sēpoy va beshpoy o'ynashni yaxshi ko'rardi.

Shuytib, Tohir endi yechilmagan jumboqlarni yechdi. Undan keyin qanday qilib o'zining maktabga borgani-

¹ Bizni.

ni o'zi ham bilmay qoldi. Bolalar: – Tohir pishildoq kelyapti, yana insofga enib, oshiq o'ynashdan tavba qilibdi shekilli,– dedilar. Shunda Zuhraoy bolalarga qarab nima dedi:

Zinhor kuluvchi bo'lmanglar,
Gapni ilguvchi bo'lmanglar!
Bilarmonlar ko'p jahonda,
O'zin bilguvchi bo'lmanglar!

Ko'pik bo'lar suv yuzida,
Gap yurar mardning izida.
Boshin ko'rsam bo'sh kadiday,
Ba'zining aqli ko'zida.

Oltin betin parda olsin!
Bir necha nazardan qolsin!
Bilmaganlar tepib o'tsin!
Bilganlar qo'yniga solsin!

Bu so'zlar Zuhra g'azali:
Tohir yigitlar go'zali.
Birovga laqab taqaybermas,
Kim bo'lsa so'zi mazali.

Bu so'zni Zuhraoy aytdi. Bolalar bir-birlarini turtishib, indamay qoldilar. Ana shuytib, oydan oy, yildan yil o'tgan sayin, Tohir bilan Zuhra bir-birlariga qo'shimcha muhabbat orttira berdilar.

Kunlardan bir kun Gulhovuz (bo'yida) Tohir bilan Zuhra bir-birlariga duch kelib qoldilar. Shunda birni Zuhra, birni Tohir aytib nima deydilar:

T o h i r

Eshik oldi Gulhovuz,
Gul termakka keldik biz,

Gulni bahona qilib,
O'ynashmoqqa keldik biz.

Z u h r a

Gulhovuzning toli bor,
Zuhraning jamoli bor.
Gulhovuzning suviga
Yuvsal ketmas xoli bor.

T o h i r

Gulhovuzda gul teray,
Suvda aksing bir ko'ray.
Sengal berar molim yo'q.
"Ber", desang jonim beray.

Z u h r a

Ishim yo'q moling bilan,
Dardim bor holing bilan.
Mening dardim: o'zing ham,
Labdagi boling bilan.

T o h i r

Otang bilsa o'ldirar,
Dushmanimni kuldirar.
"Sengal ko'ngil berdi", deb,
Yurak-bag'rim tildirar.

Z u h r a

Otam bilsa, Tohirjon,
Menga ham bermas omon.
Dam bu damdir, g'animat,
Sengal qurbon Zuhraxon.

T o h i r

Tikani bor gulingni(ng),
Uzatolmam qo'limni.
Faqat gulin ko'rkiga,
Bergim kelar dilimni.

Z u h r a

Bergin menga qo'lingni,
Bergan bo'lsang dilingni.
Bergandan so'ng dilingni,
Kim qaytarar qo'lingni.

T o h i r

Qo'lginingdan ushlasam,
Dilginamni xushlasam.
Qani edi, Zuhrajon,
Bergan olmang tishlasam.

Z u h r a

Bergandan qay dilimni,
Ushlayber-da qo'limni.
Seni deyman, Tohirjon,
Sovursa-da kulimni, —

deyishib, Tohir bilan Zuhra ko'ngil olishib, bir-birlarining egniga qo'l solishib, Gulhovuzga tushgan soylariga boqishib turardilar.

Bu yoqda Tohirning enasi “bu bolasi tushmagur bir hodisani orttirmasin”, deb Gulhovuzning devoridan o'ngnib kelib qarasa, ... ish boshqacha... Allaqachon Tohir bilan Zuhra topishib qo'ygan ekan. “Ha, meni sho'r qismasa, bu nimasi edi”, deb Tohirning enasi astagina

shobirini chiqarmay orqasiga qaytib ketdi. Bu hodisani ichiga sig'dirolmay, ich achir og'aynilariga aytdi. Ich achir og'aynilari "birdan sovchilikka borsak, Qoraxon podshohga bu gapni aytsak (qanday bo'larkin)... Endi bu gapni avvalidan-oxirigacha podshohga tushuntirib aytib, podshohning avval ra'yini topadigan kishi kerak. Keyin sovchi bo'lish, qalin to'plab berish bizning bo'ynimizda", dedilar. Shunda Tohir enasining fikri ichida, g'am yutib, o'ylab: "Shu O'zjanda podshoh so'zini yerda qoldirmaydigan ikki odam bor: biri vaziri – Qorabotir, uni bo'lsa jinimdan ham yomon ko'raman. Yana biri yurtning ulamosi – mulla Haqqul. Shu mulla Haqqulga bir dardimni yorib ko'ray" deb, mulla Haqqulning uyiga kelib, qisinibgina nima deydi:

Mulla aka, keldim sizga,
Adashganni soling izga.
Yo'l yo'qotgan gumroh bizlar,
Yo'l boshlovchi bo'ling bizga.

Men bir shikasta mushtipar,
Kulba ichra umrim kechar.
Yo'l ko'rsatib, yo'lga soling
Bizni, imkon bo'lsa agar.

Mulla Haqqul aka, sizdan,
Har ish kelar qo'lingizdan.
Bir ozgina karam qilib,
Picha arza tinglang bizdan:

Arzim shuldir, biling, taqsir,
Yigit bo'пти bizning Tohir.
Zuhra bilan qo'l ushlab,
Yurganligi bo'ldi zohir.

Gumrohdirmiz, yo'lga soling,
Qaltis ishning oldin oling:

Ofat bo'lib kelgan selni,
G'ov bo'libon, boshqaroling.

Bu gaplarni ayting shohga,
Rahm qilib menday mohga.
Shu umidman kelgan edim,
Mulla aka, bu dargohga.

Bu so'zni Tohirning enasi aytdi. Shunda mulla Haqqul uning maqsadiga tushunib, duvlab ketib, Tohirning enasiga qarab nima deydi:

Nima deding, ey dardisar,
Podshomizga tengsan magar!
Hali aytding, yana aytma
Bu gapingni, hay bachchag'ar!

O'zing bo'lsang qashshoq, g'arib,
Shohga qanday bo'lg'ung qarib.
Uyalmayin gapirasan,
Bo'lmas gapga og'zing borib.

Shohlar tutarlar tig'ini,
Mazlumga sanchar mig'ini¹,
Bu so'zlaring, bo'lmag'ur so'z,
Hargiz chiqarma big'ini!²
Qoraxon bilsa o'ldirar
Maqsading shiltig'ini.

Bu so'zlarni mulla Haqqul aytdi. Bechora Tohirning enasi o'z maqsadini, bir aqcha uchun to'g'ri yo'lni egri yo'lga almashib ketaveradigan mulla Haqqulga aytib qo'yganiga ming marta pushaymon bo'lib, nishi toshga

¹ Mix.

² Tovushni.

tekkandan hafsalasi pir bo‘lib qoldi. Buni mulla Haqqulga bildirmadi. Fikri ichida bo‘lib, noumidgina uyiga qaytib ketdi.

Endi mulla Haqqul nima qiladi, deng... Mulla Haqqul bir necha shumlikni o‘ylab, ko‘ngliga joylab, Qoraxonning oldiga borib: “Ey, podshohim, sizga arzim bor”, deb podshohga qarab, mo‘ylovini burab, soqolini silab, jo‘rttaga yilab¹, mulla Haqqul nima deydi:

Chalqayma bo‘p har doim,
O‘zing bilding, sultonim.
Shariatning hukmini,
Poymol qilding, sultonim.

Maloiklar osmonda,
Tutumingdan fig‘onda;
Elning moli talonda,
Tavba qilgin, sultonim!

Zuhra qizing jiymading²,
Parda ichra qo‘ymading;
Erka qilding, tiymading,
Insofing yo‘q, sultonim.

Qiz bolaning mullosi,
Xudoyimning balosi!
Yana bormi chalasi
O‘qigani, sultonim.

Zuhra bo‘yga yetibdi,
Shipday bo‘lib ketibdi;
Barcha uyat etibdi.
O‘qitmagin, sultonim!

¹ Yig‘lab.

² Yig‘ib olmading ma‘nosida.

Qiz yetishsa yoshiga,
Shayton qo‘nar boshiga,
Har kim kelar qoshiga,
Bilib qo‘ygin, sultonim!

So‘laqmonday so‘ltanglab,
Dumg‘azasi biltanglab,
Tohir bilan seltanglab,
Zuhra o‘ynar, sultonim.

Qizing davr suribmi,
Uni xudoy uribmi,
O‘qigani yuribmi,
O‘ynagani, sultonim.

Mulla Haqqul rostidan,
So‘zladi payvastidan;
Tohir qizing qastidan
Yurar ekan, sultonim.

– Ey, podshohim, hali-ku qizingiz toza yo‘ldan chiqmasa ham, shunday holda maktabda yuraversa, bugun bo‘lmasa ertaga ishi chatoqlikka aylanadi. Endi tezroq bu ishning oldini olib, Zuhrani birinchidan, maktabga yubormasangiz, ikkinchidan, bir belgilioq kishiga bersangiz. Bizlar to‘yni yesak,— dedi. Shunda bu maslahat podshohga ma‘qul tushib, Zuhrani maktabga yubormay qo‘ydi.

Qoraxon podshohning Tohirla dahri kelgan edi. Shu ko‘nglidagi o‘t kun sayin alanga olib, oxiri Tohirni sandiqqa solib, daryoga oqizmoqchi bo‘ldi... Bu gap elga ayon bo‘lib qoldi. “Qoraxon Tohirni sandiqqa solib, daryoga oqizar emish. Shuytib ustaga sandiq yo‘ndirayotgan emish”, deb Zuhra ham eshitdi. Bechora Zuhra zor-zor yig‘lab, eldan yashirincha usta bolaning oldiga borib, usta bolaga yalinib, nima deydi:

Usta uka, ishla chindan;
Yog'ochlarin yo'ngin tindan.
Sandiq qancha mahkam bo'lsa,
Shuncha olqish olgung mendan.

Yog'ochini mahkam ishla,
Shanglog'i bo'p suv kirmasin.
Bir girdobga borganida,
Aylantirib, cho'ktirmasin.

Bidirmag'i bo'lib tag'in,
Tohirjonni tirnamasin.
Randa bilan suluv ayla,
Anga loyqa o'mamasin.

Agar Tohir shu sandiqda
Ming yil qolsa namiqmasin.
Balandida teshik bo'lsin
Tag'in, yana dimiqmasin.

Zor yig'laydi menday sanam,
Sanam bo'lmay o'lay manam.
Tohirjondan judo bo'lib,
So'lar o'xshar gulday tanam,—

deb Zuhraoy usta bolaga qarab, zor-zor yig'ladi. Shunda usta bola Zuhraoyga:

— Ey, opajon, xotiringiz jam, ko'nglingiz tinch bo'lsin! Tohir akamga siz o'ylagandan ham yaxshiroq qilib sandiq yasayapman,— dedi.

Zuhraning ko'ngli andak tinchiganday bo'lib, uyiga qaytdi. Ana shuytib, sandiq tayyor bo'ldi. Shunda Qoraxon podshohning qahri kelib, ilonday zahri kelib, Qorabotirga buyurdi. Tohirning qo'l-oyog'ini bog'latib, yurak-bag'rini dog'latib, poyi piyoda tog'dan oshirib, yalangoyoq, yalangbosh haydatib, podshoh bir necha navkar va bir necha amaldor, oqsoqollari bilan daryoga qarab, yo'l tortib

ketaverdilar. Tohirning enasi ohi fig'on urib, poyi piyoda yo'lga tushib, Tohirning orqasidan yugurib, "dod, bolam", deb zor-zor yig'lab, nima deydi:

Toza gul emasmiding,
Nega poymol qildilar.
Mard o'g'il emasmiding,
Nega behol qildilar.

Ey, og'alar, og'alar,
Tohirjonni to'xtating!
Meni bog'lang o'rniga,
Jon bolamni bo'shating!

Ne gunohi bor edi,
Ey, xudoyo, ey, xudoyo.
Qurib ketgur, juvonmarg,
Sabab bo'lding, Zuhraoy.

Zuhraoyni demayman,
Kuyganimdan aytaman.
Rahm aylang holimga,
Yolg'iz qolsam qaytaman?

Shafqati "zo'r" Qoraxon,
Otasini esga ol.
Tohirdagi zanjirni,
Karam qilib menga sol.

Yig'layman ho'-ho'yona,
Tohir uchun parvona.
Yolg'iz edi, o'lmasin,
Rahm et, shohi zamona.

Ot o'rmini toy bossin,
Shu yolg'izim, qulunim,
Sarixondan nishona.

Shuytib, ho'ngrab, Tohirning enasi yig'lab borayotir... Bir palla Zuhraoy ham voqeadan xabar topib: "Tohirni qaysi daryoga tashlasanglar, meni ham o'sha daryoga tashlanglar", deb zor yugurib borayotir... Erlar, ayollar bu ahvolni ko'rib, "vo-ey, bu nesi bo'ldi?" deyishib, Tohir, Zuhra va Tohirning enasining ahvoliga ichi achib, hamma o'zini to'xtata olmay ho'ngrab, bular ham mazlumlarning orqasidan selday oqib boraverdilar. Odam, qiyomat bo'lganday izillab, shunday ko'p bo'lib ketdiki, hech qo'ying. Shunda Qoraxon Zuhra qizining va Tohirning enasining ko'pchilik bilan ho'ngrab kelayotganliklarini ko'rib qolib, yasavullariga: "Bularning adabini berib qo'yinglar!" deb buyurdi. Shunda yasavullar kelib, Zuhrani keyinga bir itarib yiqitib, Tohirning enasini bo'lsa bir tepib yumalatib tashladi. Bechoraning ko'kish sochlari qo'qib, yalangbosh bo'lib, dumalab qoldi. Buni ko'rgan xalq agar ilojini topsa, Qoraxoni yasavullari bilan tit-pitini chiqarib tashlagilari kelib, g'ijinib: "Qonxo'r, zolim, bu bechoralarga nima deysan. Tohira azob berganing ozlik qildimi", deb yopirilgan edi. Podshoh bir oz hovuridan tushib, yasavullarini qaytarib oldi. Shuytib, Zuhraoy bilan Tohirning enasini ergashib kelayotganini Qoraxon bilsa ham bilmaslikka, ko'rsa ham ko'rmaslikka solib ketaveribdi. Odamlar Zuhra bilan Tohirning enasini o'z ulovlariga mindirib, Qoraxon va yasavullari Tohirni haydab borayotgan yoqqa bular ham qorama-qora ketaveribdilar. Bu xabarni eshitib, g'ijinib, mana darada ham odam borayotir, ana darada ham. Shuytib, tog'dan-toqqa oshdilar, necha bor vodiya tushdilar. Oxiri daryoning labiga yetib keldilar. Daryo labi qiyomat bo'lganday g'ijillab, allaqachonoq shunday odam tutib ketibdiki, mo'ri malaxni sanab bo'ladi, lekin odamni sanab bo'lmaydi. Shunda Qoraxon podshohning qahri kelgan, ilonday zahri kelgan. Oldida Qorabotir bilan mulla Haqqul, o'ng yog'ida qirqta mirg'azab, chap yog'ida qirq jallod, qizil shim kiyib, yengsiz qizil sarbozi ko'ylak kiyib, odamlarni orqaga surib turgan navkarlar. Ana shunda Qoraxon podshoh zo'rqligini elga ko'rsatib, Tohirni daryoga tash-

lamakning taraddusini qilaverdi. Shunda, pachaq bo'lib, tomog'iga tosh tiqilib o'lgur Qoraxon buyurib, Tohirning enasini aldab, ichkariga chaqirib olib, ko'zini bog'latib, bag'rini dog'latib, og'ziga pona qoqtirib, ko'ksini yoqtirib, bir xilvat tomchaga qamatib qo'ydi.

Zuhraoy sudralib, daryoning labiga yetdi. Yasavullarning "Tohirni daryoga tashlaymiz", deyishib, sandiqqa solayotganini ko'rib qolib, zor-zor yig'lab, yasavullarga boqib, ko'zining yoshi oqib, elanib, emranib, "og'alar, ukalar", deb Zuhraoy nima deydi:

Mushtiparman, ko'zimni
Yoshlamanglar, og'alar,
Tohirjonni daryoga
Tashlamanglar, og'alar.

Tohirjonning o'rniga
Men o'layin, og'alar;
Shu daryoga g'arq bo'lib,
Yo'q bo'layin, og'alar.

Tohir yolg'iz oqmasin
Suv betinda, og'alar.
Men ham hamroh bo'layin
Qabatinda, og'alar.

Tohirjonning yo'liga
Jonim qurbon, og'alar.
Men ham oqib yonida,
Bo'lay ravon, og'alar.

Baxtsiz ko'zim Tohirga
Qanday boqsin, og'alar,
Xanjar suqing ko'zimga,
Qonlar oqsin, og'alar.

Suvga tashlang tanamni,
Sandiq bossin, og'alar,
Sidirg'ilab ko'zimni,
Mixi teshsin, og'alar!

Naryoq turing, Tohirni
Ko'rib qolay, og'alar.
Eng oxirgi salomim
Berib qolay, og'alar.

Shunda navkar, mirg'azab, jallod, sallotlar Zuhraning fig'oniga quloq ham solmay, Tohirni sandiqqa solib, sandiqning qopqog'ini berkitib, daryoga cho'lp etgizib tashlab yubordilar. Sandiqni tashlagan chilbir chibatilib, cho'zilib qoldi. Zuhra buni ko'rib, "chilbirning uchidan ushlab olaman", deb yugura ketdi. Shunda sandiqning ichida turib, Zuhraga Tohir nima deydi:

Dam g'animat, hatlab qol,
Chilbir uchin ushlab qol.
Sog'inganda eslarsan,
Qoram o'chmay tiklab qol!

Suv keladi bir talay,
Bandaman, qanday qilay.
Sendan o'zga yor desam,
Maqsadga yetmay o'lay!

Suv kelar tinibgina,
Yotibman jimibgina.
Nima qilay, jonginam,
Ko'z yoshim tomibgina.

Suv kelar pag'a-pag'a,
Boshingda (oltin) jig'a.

Omon bo‘l, oqib ketdim,
Ko‘z yoshim og‘a-og‘a!

Suv keladi beno‘xta,
Sandig‘im tekis taxta.
Sendan o‘zga yor qilsam,
Qon yutay laxta-laxta².

Suv kelar oynadayin,
Sayrayman maynadayin.
Sendan o‘zga yor desam,
Ko‘r bo‘lib, qiynalayin!—

deb, Tohir suvning betida sandiqda oqib ketaverdi. Zuhraoy sandiqqa yetolmay, bechora to‘lib-toshib, Tohirning orqasidan qichqirib, nima deydi:

Suv kelar gumbur-gumbur,
Suyganim qizil guldir.
Sevganimga bermasa,
O‘lganim shu bugundir.

Suv kelar ko‘piklanib,
Tog‘u toshdan xoklanib,
Esga tushsang, Tohirjon,
Yig‘lay ikki buklanib.

Suv o‘tar yelib-yelib,
Yetolmasam netayin.
Oramiz uzoqlashar,
Tutulmasam netayin.

Bu otamning jafosi,
Jabri bo‘lsa netayin.

¹ Oqa-oqa.

² Qo‘lyozmada lo‘qta-lo‘qta.

**Navkarlari yo‘limni
To‘sib qolsa netayin.**

**Suv borar oqa-oqa,
Qayrilib qaytmay boqqa.
Men bo‘ldim judo sendan,
Topshirdim o‘zing haqqa!**

Ana endi Tohir solingan sandiq suvda jimib, uzoqlab oqib ketdi. Izlagan qaysi, bo‘zlagan qaysi, uvlagan qaysi, chuvlagan qaysi; qiyomat shu daryoning labida bo‘lib, har kim har yoqqa tarqalib ketdi. Lekin, shundan keyin hech kim Tohirning enasini ko‘rmadi. Asli Tohirning enasi bechora og‘ziga pona qoqilgandan keyin o‘lib qolib, uni Qoraxon podshohning navkarlari allaqachon gumdon qilib tashlagan edilar.

Zuhraoyni podshohning odamlari urib, so‘kib, olib qaytib ketdilar. Tohir bo‘lsa daryoda pastga qarab oqib ketaverdi.

**Suv kelar taram-taram,
Injuday tinib biram.
Zuhraoyning sochiday
Gajaklari buram-buram.**

**Suv kelar to‘lib, chalqib,
Betida oyi bolqib.
Tohir tushgan sandig‘i,
Lapillab borar qalqib.**

**Yor alami bir yoqdan,
O‘zin g‘ami bir yoqdan.
Suv qo‘ynida band bo‘lsa,
Xurram bo‘lsin qayoqdan.**

**Kecha o‘tib, tong otdi,
Quyosh chiqib, oy botdi.**

**Turli-tuman ermakman
Tohir o'zin yupatdi.**

**Ne bo'larin bilmaydi,
Goh o'ziga kelmaydi.
Yorig'liqqa chiqishga,
Ko'ngli bovar qilmaydi.**

**Suv qaytmaydi ortiga,
Har kim o'zin dardiga¹.
Oqa-oqa Tohirjon,
Bordi Urganch yurtiga.**

Urganch yurtida Rustamxon degan podshoh bor edi. Rustamxonning ikki qizi bo'lib, kattasini Guloysha, kichigini Gulxadicha der edi. Ikkavi ham shipday bo'lib, bo'yiga yetib qolgan edi. Rustamxon yoz kunlari daryo labidagi ko'shkiga ko'chib kelib, bunda olti oy turib, tiramada yana Urganchga qaytib ko'chib ketar edi. Kunlardan bir kun Guloysha bilan Gulxadicha daryoning labida tomosha qilib o'tirishsa, suvning betida bir sandiqning lopillab oqib kelayotganini ko'rib qolishdi. Shunda qizlar: "Sandiqni kim avval ushlab olsa, sandiq o'shaniki bo'ladi", deyishib, qo'li bilan suvning betini chalpitishib, har qaysisi o'z oldilariga qaratib suvni qarpishdilar. Sandiq sekin siljib, Gulxadichaga yaqinlashdi. Ammo sandiqning og'irligidan Gulxadicha uni tortib ololmadi. U Guloyshani yordamga chaqirdi. Ikkovlashib sandiqni daryoning labiga chiqarib olishdi. Undan keyin ikkavi "sandiqni men olaman, men olaman", deyishib talashib qoldilar. Xuddi shu vaqtda Rustamxon podshoh navkarlari bilan daryoning labiga kelib qoldi. Qarasa, ikki qizi bir sandiqni talashib turibdi. Shunda Rustamxon qizlarni yarashtirib:

¹ Dardida.

– Mayli, sandiq Guloyshaniki, sandiqning ichidagi narsa nima bo‘lsa Gulxadichaniki bo‘la qolsin,– dedi.

Bu maslahatga qizlar rozi bo‘lishib, sandiqni ochib ko‘rishsa, ichida bir suqsurday o‘g‘lon yotibdi. Podshohlikning rasmi qursin, “tengi topilmasa bermayman”, deb ikki qizining ham yoshi oshib, siyqarday bo‘lib, “hech bo‘lmasa bir o‘tinchi boboy bo‘lsa ham bizlarni bersa”... deb, sandiqdan topilgan o‘g‘lonni har biri uyat-puyatidan kechib, “men olaman, men olaman”, deb talashib qoldilar. Rustamxon qizlariga:

– Avvalgi kelishuv hisob, sandiq Guloyshaniki, yigit Gulxadichaniki bo‘ldi,– deb, darhol to‘y e‘lon qilib yubordi. Ammo Tohir qancha odamlar so‘z so‘ragani bilan bir og‘iz ham gapirmadi. Rustamxon Tohirni gung hisoblab, Gulxadichaga hiylai shar‘iy nikoh qildirib, Gulxadicha va kuyovi Tohir uchun bir hovli ajratib berdi. Tohir dim indamasa ham Gulxadicha Tohirni juda yaxshi ko‘rib qolib, Urganchda uni gapirtira oladigan tabib, duokash, arbovchi¹– jodugar bo‘lsa keltirib qarataverdi.

Tohir bo‘lsa Zuhrani o‘ylab, Gulxadichaga hech gapirmay yuraverdi.

O‘zjanda mulla Haqqul sovchi bo‘lib, Zuhrani Qorabotirga bitirib, bordi-keldi, fotiha to‘ylarini o‘tkazaverdi. Shunda, Zuhra bechora oyog‘i kuygan tovuqday tipirchilab, nima qilarini bilmay, oxiri bir sirdosh dugonasidan tayinlab, bir la‘li tillani karvonsaroyga berib yubordi. Zuhraning dugonasi tillani olib, karvonsaroyga borib, har tarafga ketayotgan karvonlarga bir qo‘sh hovuchdan tarqatib: “Tohir qaysi yurtida bo‘lsa, Zuhraning oldiga kelsin! Yaqinda Zuhraga nikoh to‘y bo‘ladi. Iloji bo‘lsa shundan oldin kelib Zuhra bilan gaplashsin! Zuhra Tohirni ko‘rmakka juda intiq” deb tayinlab yuboraverdi. Shuytib, “Tohirni axtaruvchilar har bir shaharda bor”, desa yolg‘on bo‘lmay qoldi. Bir to‘da karvonning guzari Urganch yurtiga ham tushib qolib, ko‘cha-ko‘ylarda nima deb borayotir:

¹ Avraydigan.

Tol, terak qatormikan,
Nariyog‘i gulzormikan.
Gulzorlar orasida,
Tohir degan bormikan?

Ko‘cha kezgan karvonman,
Karvonlarga sarbonman.
“Tohir degan bormi” deb,
Izlab-izlab, hayronman.

Kuygan qullar “vo” desin,
Dardi bir talo, desin!
Tohirjonni izlayman,
Qayda bo‘lsa “ho” desin!

Dum urar dambir-dumbur,
Chor atrof qizil guldur.
Tohirjonni izlayman;
Aytinglar, o‘zi kimdir!

Bir palla Tohir quloq solsa, o‘zining ismini qo‘shib,
birovlar qo‘shiq qilib aytib o‘tayotir. Birdan Tohirning ichi
shuvillab ketib, tomning ko‘chaga qaragan darichasidan
qarab, zor-zor yig‘lab, nima deydi:

Terak, tol qator-qator,
Bu yog‘i gulu gulzor.
Gulu gulzor ichinda,
Men yig‘layman zor-zor.

Qo‘shiqchi karvon aka,
Karvonga sarbon aka,
Tohir degan kim o‘zi,
Xabar bering, jon aka!

Kuygan qullar “vo” desa,
Dardi bir balo desa,

Tohir degan yigitni
Taniysizmi, “ho” desa.

Karvonlarning boshlig‘i Tohirning bu so‘zidan “shu yigit magar Tohir bo‘lmasa...” deb Tohirga qarab, mo‘ylovini burab, nima deydi:

Tohir degan sizmisiz,
Nishona ko‘zlarmisiz.
Zuhradan xabar kelsa,
Uchqulab borarmisiz.

Bizni “kim” deb so‘rasang,
Urganchining jarchisi.
Asli O‘zjan yurtidan,
Zuhraning xabarchisi.

Zuhraoy ko‘zi yo‘lda,
Tohirni toping, deydi.
Topgan joyda men uchun,
Ko‘zlarin o‘ping, deydi.

Atrofiging gulu gulzor,
Kingadir xayoling zor.
Har bir bosgan izingga,
Zuhra intiq-intizor.

Karvonboshi bu so‘zlarni aytdi. Tohir chopib, tashqariga otilib chiqib, karvonboshining oyog‘idan tavof qilib: “Akajon, meni yo O‘zjanga olib ket, yo shu yerda o‘ldirib ket”, deb zor-zor yig‘lab, nima deydi:

Yorga eltgin meni,
Dildorga eltgin meni!
O‘z qo‘lingman o‘ldirib,
Yo ko‘mib ketgin meni!

Zuhra yorim bo‘lmasa,
Menga gulzorlar tikon.
Bu tikonzorda netay,
Jononga eltgin meni!

Shahri O‘zjandan bu yoqqa,
Kelganing, karvon aka,
Xuddi yana qaytadan,
Otamning tirilganiday
Diydor uchun bo‘lmay gadoy.
Vasl uchun bo‘lsam gadoy,
Holimga denglar “voy-voy”.
Bu uzoqda o‘lmayin,
Gulyorga eltgin meni!

Bo‘lmasa o‘ldir o‘zing,
Yanchib etiging ostida!
O‘lماجim, albatta yaxshi,
Shahrdoshim dastida,
Naylayin bo‘ldim musofir,
Ko‘kragim g‘am bosdi-da,
Birga o‘ynab, va‘dalashgan
Yorga eltgin meni!—

deb, Tohir karvonga yalinib, juda ham qattiq yig‘ladi.
Darichadan qarab, bu voqealarni ko‘rib, Gulxadicha Tohirni
gung deb yurganligiga lol bo‘lib, Tohirni yeb qo‘yguday
bo‘lib turar edi.

Shunda karvonboshi Tohirga:

— Ey, uka, agar shu yerda uylangan bo‘lsang, qolaver.
Zuhrani Qorabotirga bergan. Yaqinda to‘y qilib, uyiga
tushirib oladi. Borganing bilan bekorga halak bo‘lasan.
Undan ko‘ra, shu yerda yaxshimi, yomonmi, xudo lozim
ko‘rgan yoring bilan noshukrlik qilmay, yashayversang
bo‘lmaydimi. Men senga faqat Zuhraning qarz salomini
keltirdim,— desa ham qo‘ymadi.

– Mayli, bo‘lmasa nomardlik qilma! Borib xudo qo‘shgan yostiqdoshingdan ijozat olib kel! Ungacha men shu yerda turay,— dedi. Shunda Tohir hovlisiga chopib kirib, Gulxadichaga qarab, zor-zor yig‘lab, nima deydi:

Rustamxonning go‘zal qizi,
Endi menga javob bergin.
Na qilarman qiynab sizzi¹,
Endi menga javob bergin.

Zuhra otliq yorim bordir,
Endi menga javob bergin.
Men bir jinni holi zabun,
Hamdam bo‘ldik besh-olti kun,
Qoshing qiya, soching uzun,
Endi menga javob bergin.

Urganchida o‘zing go‘zal,
Aytolmadim senga g‘azal.
Ha, shu ekan taqdir azal,
Endi menga javob bergin.

Ko‘rdim kelib ellaringni,
Ushlamadim qo‘llaringni,
Iskamadim gullaringni,
Endi menga javob bergin.

Yoshga to‘la Tohir ko‘zi,
Musofirdir bunda o‘zi.
Ey, hurmatli shohning qizi,
Endi menga javob bergin.

Qurbon qilay shirin jonni,
Kezib o‘tay biyobonni,
Borib ko‘ray Zuhrajonni,
Endi menga javob bergin.

¹ Sizni.

Shunda Gulxadicha rashk qilib, Tohirga nima deydi:

**Daryo suvi suzukmidi,
O'ng qo'limda uzukmidi.
Zuhraoyning sin-sumbati,
Sumbatimdan tuzukmidi.**

Shunda Tohir nima deydi:

**Go'zallarning go'zalisin,
Urganchining g'azalisin.
Barcha qizdan mazalisin,
Endi menga javob bergin.**

**Jamolingdir misli Zuhra,
Yarashibsan Urganch shahra,
Shoh qizisan, olmam bahra,
Endi menga javob bergin.**

**Musofirman, dilim tordir,
Bir baxtli ul senga yordir.
Zuhra bilan va'dam bordir,
Endi menga javob bergin.**

**Ko'nglim jo'shar daryodayin,
Oshiqlikning dardi qiyin,
Gulxadicha, endi seni,
Qiyomatlik singil deyin,
Endi menga javob bergin,—**

deb, Tohir Gulxadicha bilan omonlasha solib, darichadan irg'ib ko'chaga chiqib ketdi.

Gulxadicha bu voqealarning tushida bo'layotganini ham, o'ngida bo'layotganini ham bilmay, lol bo'lib qola-verdi.

Tohir karvonboshining tuyasiga mingashib, Urganchdan chiqib ketdi. Karvonlar yo'l yurib, yo'l yursa ham mo'l

yurib, yo'l uch yoqqa ayrilgan bir yerga kelib qoldilar. Yo'lning boshida bir katta ko'k toshga: "Chapga yursa – borsa kelmas yo'l. O'rtaga yursa – dargumon. O'ngga yursa – borsa kelar yo'l", deb yozib qo'yilgan ekan. Ana shunda Tohir "chapga qarab ketgan yo'lga soling, zora O'zjanga tezroq yetsak", deb karvonboshidan iltimos qilib, nima deydi:

Ey, hurmatli karvonboshi,
"Borsa kelmas" yo'lga soling!
Tezroq yetay o'z yurtima,
G'aribdirman, duom oling!

Shu chap yo'lni bir tavakkal
Qilib, extiyor etaylik.
Borib, kelmasak-kelmaylik,
Shahri O'zjanga yetayik.

Oralig'i cho'l bo'lsa ham,
Tog'u dengiz, ko'l bo'lsa ham,
Obod o'lka el bo'lsa ham,
To'g'rilab qirqib o'tayik.

Shunda karvonboshiga ham Tohirning so'zi ma'qul tushib, borsa kelmas yo'lga tushib, ravona bo'ldilar. Cho'li biyobonga tushib, bir necha kun yurganlaridan keyin, suvlari ado bo'lib holdan ketib, lablari gezarib, barchalari juda ovora, sargardon bo'lib, yurdilar. Shunda bir to'da o'g'rilar kelib, karvonlarni bog'lab oldilariga solib, haydab, tuyalarini o'lja qilib, Tohirni ham karvonlar bilan eltib, bir chuqur to'laga¹ qamab qo'ydilar. Shunda yig'lab Tohir nima deydi:

Bu cho'llardan ketayik,
Xatarlardan o'tayik,

¹ Yerto'la.

Zuhraoyga yetaylik,
Javob bering, jon beklar.

Oshiqman, dilim pora.
Halok bo'lmay yakbora,
Tezrak yetayin yora,
Javob bering, jon beklar.

O'zjan hali yiroqda,
Biz bu yerda tuzoqda.
Azob bermang qiynoqda,
Javob bering, jon beklar.

Qironlardan do'namiz,
Manzil topib qo'namiz,
Na bo'lsa ham gunomiz¹,
Javob bering, jon beklar.

Tohir borar yoriga,
O'zjanday diyoriga,
Quloq soling zoriga,
Javob bering, jon beklar.

Asli bu cho'lda o'g'rilarning podshosi turar edi. Kimki shu "borsa kelmas" yo'liga tushsa, shu o'g'rilarga bandi bo'lmay iloji yo'q edi. Tohir bilan birga maktabda o'qigan bir mullavachcha ham falakning gardishi bilan shu yerlarga kelib qolib, o'g'rilar podshosining bola-chaqasini o'qitar edi. Ana shu mullavachcha Tohirni ovoizidan tanib, o'g'rilar podshosining oldiga kirib:

— Shohim, bu qamoqdagilardan birovi menga tanish; bir oshiqi bechora... Shuytib, yana qo'shimcha kuydirmay, shu bechorani qoshidagi odamlari bilan javob berib yuborsang... Tezroq o'z maqsadiga yetsa...— deb, iltimos qilgan edi, o'g'rilarning podshosi:

¹ Gunohimiz.

– Mayli unday bo‘lsa ,–deb, Tohirning barakatidan bar-
cha karvonlarning mollarini ham o‘zlariga qaytarib berib
yubordi. Shuytib, o‘g‘rilardan qutulib, Tohir karvonlar bilan
yo‘l yurib, yo‘l yursa ham mo‘l yurib, bir necha kunlardan
keyin O‘zjan yurtiga dohil bo‘lib, “endi meni o‘z holimga
qo‘yinglar”, deb, Tohir karvonlarga qarab nima deydi:

Ey karvonlar, karvonlar,
Yo‘ldoshlar, qadrdonlar.
Shukrki kelib ko‘rdik,
Ana bog‘i rayhonlar.

Bedanalar, bulbullar,
Gul qo‘ynida yashabdi.
Boqqa xudo pistoqi,
Qizg‘ish gilam to‘shabdi.

Yayov yuray shahrimda,
Bahri dilim ochilsin.
Zuhraoyning yo‘liga,
Ko‘zim yoshi sochilsin.

Sizlar qilgan yaxshilik,
Chiqmaydi xayolimdan.
Endi xabar olay-chi,
Bunda qolgan gulimdan,–

deb, Tohir tuyadan tushib, karvonlar bilan xayr-ma‘zur
aytishib, “oq tuya ko‘rdingmi– yo‘q” deyishib, karvonlar
boshqa ko‘chaga yurib ketishdi. Tohir bir o‘zi tun oqqan
pallada Zuhraning ko‘shki ostiga kelib, Zuhraoyni chaqirib,
nima deydi:

Zuhra, xushtorim deb keldim,
Guli gulzorim deb keldim,
Nomusim, orim deb keldim,
Men seni yorim deb keldim.

Rahm aylab kelgin bu zora,
Kuyib yurak, bo'ldi pora:
Yo'lingda bo'ldim ovora,
Men seni yorim deb keldim.

Oshib tushdim qancha beldān,
So'z quyular kuygan tildan.
Ko'ying izlab Urganch eldan,
Men seni yorim deb keldim.

Zor-zor yig'lab, bag'rim dog'lab,
Va'dalarni mahkam saqlab,
Uzun soching dilim bog'lab,
Men seni yorim deb keldim.

Ko'rkamliging misoli suv,
Soching sumbul, yuzing ko'zgu,
Qoshing xanjar, ko'zing jodu,
Men seni yorim deb keldim.

Cho'ldan-cho'lga yelib-yurtib,
Kundan-kunga ishqing ortib,
Gajak zulfing bunda tortib,
Men seni yorim deb keldim.

Nigorondir Tohir ko'zi,
Sarg'aydi za'farday yuzi.
Boqqa chiqqin, shohning qizi,
Men seni yorim deb keldim.

Bu so'zni Tohir aytdi. Zuhra uyqusining orasida g'azal o'qiyotgan yigit Tohir ekanini anglab, boqqa yugurib chiqib qarasa, bog'da Tohir pisinib turibdi. Shunda Zuhraoy gulday yonib, sallonib, Tohirning vasliga qonib, Tohir ham Zuhraning vasliga qonib, bog'da bir-birlari bilan topishib, quchoqlashib, oqshom bilan ikkovi do'stlashib, bog'da yurdi. Bir palla Zuhraoy tog'ning narigi yog'idan tong

sizot berib kelayotganini ko'rib qolib, afsuslanib, nima deydi:

Yor bilan yotgan kecha tong otmasa,
Chiqmasa hargiz quyosh, oy botmasa.
Ey kecha, sen buncha qisqa bo'lmasang,
Ne bo'lur pardangni bizdan olmasang.

Bu kecha oydan yashin gul soyasi,
Gulni(ng) Tohir ikkimiz hamsoyasi.
Sayramay tursang-chi, bulbul, bir nafas,
Sayrasang ham ayla ovozingni pas(t)!

Tong otib, Tohirni dushman ko'rmasin,
Bir yomon joniga ozor bermasin,—

degani bilan bo'ladimi, tong asta-sekin oqarib kelaverdi. Oxiri, Zuhra boshqa hech qanday iloj topmay, Tohirni ko'ylagining ichiga yashirib, qo'shniga kirib, keyin Tohirni bir panaroq joyga yashirmoqchi bo'ldi. Chunki bu hiyla hozir juda oson edi, hozir Zuhra kelinchak kiyimida. Qirq kunlik to'yi oxirlab, bugun-erta Qorabotirga uzatiladigan kun. Zuhra yerga sudralib ketgan oq ko'ylak, odam royish siqquday, kashtali yeng, katta yopinchiq ro'molga o'ralib olgan. Shuytib, Zuhra Tohirni ko'ylagining ichiga yashirib, kuppakunduz bo'lib qolsa ham, ko'shkiga qarab kelaverdi. O'zi ham oshiq bilan ma'shuqqa kelishgan bo'y ana shu damda kerak bo'lar ekan-da... To'yda yurgan odamlar qarasa, Zuhra juda enli emish. "Podshohning qizi shunday enli bo'lar ekan-da", deyishib, "qo'li ikkita emas, to'rtta, oyog'i ham to'rtta ekan. Podshohning qizi shunday bo'lar ekan-da", deyishib, yana ser solishsa bo'ynining orqasi do'ng ekan. Birovlar qarab: "Tavba, podshoh qizining o'rkachi bo'lar ekan-da", deyishib, hamma hayron qolib, tomosha qilar edilar.

Qorabotirning poygakdan joy tegmas, to'rdan choy tegmas bir Yortiboy oqsoqol degan chopari bo'lardi; ko'p

mug‘ambir bachchag‘ar edi. Ana shu Yortiboy oqsoqol Qorabotirga xabar berib, “Tohir qaytib kelibdi”, deb nima deydi:

Ishlar qabohat bo‘libdi,
Sarhovuzlar chayqalibdi,
Atrofing dushman olibdi,
G‘ofil qopsan, Qorabotir!

Tohirbek qaytib kelibdi,
Ko‘rsatmasang tez kuchingni,
G‘anim joylagay ichingni,
Tohirbek Zuhra oldida,
Tezroq olgin o‘chingni!

Tohir kepti haddan oshib,
Sening yoringga yonashib,
Roppa-rosa kunduz kuni,
Zuhraga yurur tarmashib.

Zuhra shumlikni oshirmish,
Odam aqlini shoshirmish.
Tohirbekni shuytib yoring,
Ko‘ylak ostiga yashirmish.

Bu so‘zni aytar Yortiboy:
Bunda bo‘lmangiz beparvoy!
Zuhra yoring qochib ketsa,
Undan keyin holingga voy.

Shunda Qorabotir bu so‘zni Yortiboydan eshitib: – Ey, ahmoq, og‘zingni yop! Tur, borib o‘rningni qop! – deb, balanddan-pastdan so‘ylab, ko‘p shumliklarni o‘ylab, darrov Qoraxon podshohga borib:

– Ey, shohim, shallaqi qizingni tiy, yo bo‘lmasa meni kuyov qilmay qo‘yaqol! Qizingning darvozadan kirib kelishiga qara! “Nega bunday yo‘g‘onsan”, deb o‘zidan so‘ra!– deb

og'zidan olov otilib turdi. Qoraxon ham Qorabotirning so'zidan, baqraygan ko'zidan, bezraygan yuzidan bir yomonlik alomati o'qib, darichaga boshini suqib, darvoza tomonga boqsa, Zuhraoy oldinga qarab, qaqqayib yurib kelayotir. Tohir Zuhraoyning orqasiga yopishib, kallasini Zuhraoyning ro'moli tagiga yashirib kelayotir. Qoraxon Zuhraoyning boshqacha bo'lib kelayotganini ko'rib, qahri kelib, ilonday zahri kelib, darrov mirg'azab, jallod, sallotlariga buyurib, Zuhraoyni tekshirtirib ko'rdi. Mirg'azab degan odamda rahm degan narsadan asar bormi?! Darrov Zuhraoyni titkilab, sharmandai sharmisor qilib, Tohirni tutib bog'lab, podshoh Qoraxonning oldiga olib bordi. Shunda Qoraxon podshohning har murti shopday, og'zi ko'hna qopday bo'lib, Tohirga g'azab bilan qarab: "Ey, nomard Tohir, ayt: seni itga berayinmi, arslonga. Dorga ostirayinmi, zindonga?" deb so'rab, nima deydi:

Tul bolasi, nomard o'g'lon,
Dor kerakmi, yo senga jon?
Zuhra dema, solay zindon,
Qaysisini xohlasang, aytgin!

Qoraxon podshohdan bu so'zni eshitib, Tohirjon nima deydi:

Shohim, nomard bo'lgan bo'lsam,
Elga qaytib kelgan bo'lsam,
Gul bog'ingga kirgan bo'lsam,
O'ldirsa, bog'bon o'ldirsin!

Tog'u cho'lda yurgan bo'lsam,
Ishq jafosin ko'rgan bo'lsam,
Gul bog'ingga kirgan bo'lsam,
O'ldirsa, bog'bon o'ldirsin!

Asir bo'ldim ilgingga boz,
Endi zog'man, avval shahboz,

Bog‘bon ekan shu qimorboz,
O‘ldirsa, bog‘bon o‘ldirsin!

Qorabotir ekan polvon,
Ko‘ksingga ursa na armon!
Zuhra gulga shumi bog‘bon,
O‘ldirsa, bog‘bon o‘ldirsin!

Yor yo‘lida fido qonim,
Nomin aytib, chiqsin jonim.
Men roziman, Qoraxonim,
O‘ldirsa, bog‘bon o‘ldirsin!

Shunda Qoraxon podshoh:

– Voy-bo‘, buning da‘vosi toshni yoradi-ku. Mayli, bu nomard, o‘g‘ri, yetimning ham aytgani bo‘lsin! Qorabotir, sen o‘zing buni ko‘zimning oldida bo‘g‘izlab, dorga os! Bu boshqalarga ham ibrat bo‘lsin! Bundan keyin hech kim podshohlarning haramiga harom qo‘lini cho‘zmaydigan bo‘lsin! – dedi.

Shunda Qorabotir:

– Xo‘p, shohim,– deb, o‘midan irg‘ib turib, bog‘liq turgan Tohirning boshini birdan kesib olmoqchi bo‘ldi. Ammo shunda Tohir:

– To‘xtang! Bir og‘iz gapim bor: men aytay, keyin o‘ldir!– dedi. Qoraxon Tohirga:

– Gapir, gapiradiganingni tezroq!– dedi. Shunda Tohir podshohga qarab:

– Ey, shohim, meni nomard deding. Men emas, o‘z va‘dasida turmagan sen nomard! Mana bu qimorbozing. Yet endi qonxo‘r it, murodingga. Mana, Tohibekning boshi yor uyiga dumalar...– deb kallasini tutdi. Qoraxon g‘aljrab qoldi va Qorabotir muttahaarning qo‘li qaltirab qoldi. Shuytib, Tohir boyoqishning boshini tanasidan oldi. Jallodlar ko‘rsatish uchun Tohirning tanasini ko‘shkning darvozasiga osib qo‘ydilar. Zuhra bo‘lsa, allaqachon o‘zini bilmay qolgan edi. Ammo Tohirning bittagina xolasi bor

edi. Shu bechora mana, dod aylab, podshohga qarab nima deydi:

Bu degan shoh, shohmikan,
Yoki bir balomikan.
Guldaygina yoshlarni
Juvonmarg qilarmikan.

Toshlardan ham toshmikan,
Boshlari ham boshmikan.
Men yig'lamay, kim yig'lar,
Ko'zginam qon yoshmikan.

Daryosi – daryomikan,
Shohi bir balomikan.
Shoh emas, odam emas,
Bu bir ajdahomikan.

Havosi – havomikan,
To'ntarilib oqarmikan.
Qiz qolib, yigit o'lmak,
Shahrida ravomikan.

Shahrida bo'lsa ravo,
Ahmoqsan asli podsho!
Mulla Haqqulning gaplari,
Maynang' chiritgan mutlaqo.

Bu so'zni Tohirning xolasi aytdi. Ayni shu palla jallodning bittasi bu momoni ham yerga bir urib shalpaytirdi. Shunda Zuhra o'ziga kelib, nima deydi:

Otajan, zolim bo'lding,
Menga tegdi kasiri,

¹ Miyang.

Endi seni kuydirar,
Ko'ksim o'tin ta'siri.

Ko'zdan kechgan birma-bir,
Qator zamon emasmi.
Shu qilmishing, otajon,
Juda yomon emasmi?!

Menga qilding zulmni,
Ravo ko'rding o'limni,
Uzding ko'krak gulimni;
Ko'z yoshim qon emasmi?!

Bari bir men o'laman,
Yorga payvast bo'laman.
Qorabotir itingga,
Tegib nima qilaman.

Jallod olsin jonimni,
Ravon etsin qonimni.
Faqat eltib Tohirga,
Topshirsin imonimni.

Tig' ber, darrov qo'linga,
Ichim titib tashlayin,
Tohirjonning ustiga,
Borib o'zim tashlayin!

Zuhraoy shuytib, toza o'lim telbasi bo'lib qoldi. Qoraxon podshoh darrov Tohirni qabristonga ko'mdirib, bir maston kampirga picha pul berib, nima bo'lsa ham Zuhrani aldashni buyurdi. Maston kampir Tohirning qoni to'kilgan tuproqdan loy qilib bir odamcha yasab, Zuhraga:

— Mana shuni qirq kechayu qirq kunduz hech 'orom olmasdan va yerga qo'ymasdan ko'tarib yursang, Tohir bo'lib tiriladi. Murodingga yetasan,— deb aldadi. Podshoh va kampirning ko'nglida “Zuhra qirq kun shu ahvolda yursa, keyin Tohirdan ko'ngli soviydi”, degan edi.

Zuhraoy maston kampirdan loy odamchani olib, Maston kampirning aytganicha, odamchani toza paxtaga o‘rab, paxtaning ustidan bir necha qabat bo‘z, bo‘zning ustidan shol, sholning ustidan ko‘rpani o‘rab, ko‘rpani chilbir bilan mahkamlab chatib, “Tohir uchun qirq kunlik mashaqqat hech gap emas”, deb Zuhraoy qirq kechayu kunduz shuncha narsaga o‘ralgan loy odamchani, hech orom olmay, o‘tirmay, qattiq ixlos va umid bilan ko‘tarib yurdi. Shu orada Zuhraoy cho‘pday qotib, ozib-to‘zib qoldi. Oradan o‘ttiz to‘qqiz kechayu o‘ttiz to‘qqiz kunduz o‘tib, Zuhraoy bir ariqning labiga yetib borsa, maston kampir momosi bir qora kigizni suvda yuvib o‘tiribdi. Shunda Zuhraoy:

– Ha, momo, bu kigizni yuvib nima qilasiz,— desa, Maston kampir momosi:

– Qizim, yuvib oq qilib olaman,— deydi. Shunda Zuhraoy:

– Momo, aynibsizmi? Qora kigiz yuvgan bilan oq bo‘larmidi?!— desa, Maston kampir momosi:

– Bo‘lmasa, o‘lgan ham tiriladimi? Sen bo‘lsang behudaga loy odamchani bir kam qirq kundan beri ko‘tarib yuribsang,— dedi. Bu so‘zni eshitib, Zuhraoy “voh” deb, ko‘tarib yurgan yukini ko‘chaga otib tashlab, o‘zi telbalarча qabristonga qarab yugurdi. Zuhrani ko‘rib, bir necha qiz, Zuhraning orqasidan ketaverdi. Zuhra qarasa, qizlar chuvullashib, xalaqit beradiganday! Darhol Zuhra o‘zidagi harna bor zebi ziynatlarni yo‘l-yo‘lakay tashlab ketaverdi. Qizlar tilla-kumush uzuklar, marvarid sirg‘alar, munchoq, bilakuzuklarga qiziqib, bir-biri bilan talashib, orqada qolib ketdilar. Zuhraoy yolg‘iz o‘zi qabristonga yetib borib, Tohirning qabrini topib qarasa, qabrdan shunday mushku anbar qo‘qib, odamni o‘ziga shunday jazman qiladiki, hech qo‘ying, Zuhraning orqasida nima kashalchiligi bor. Birdan ko‘ngliga dunyoning tirikchiligidan o‘lish afzal bo‘lib ko‘rinib, yerga qarab, “endi qo‘yningni och!” deb, Zuhraoy shunda nima deydi:

Ey, qora yer, menday g'arib sho'rliq'a,
Orom olay kirib, tezroq qo'yning och!
Qirq kun bo'ldi, holdan toydim, charchadim,
Orom olay, menga tezroq qo'yning och!

Zor ingrayman, yorim qabri boshida,
G'azal aytib bunda, sirti – toshida.
Kirib yotay endi uning qoshida,
Oson aylab, menga tezroq qo'yning och!

Boshingda, Tohirjon, anbar qo'qiydi,
Zuhra do'sting bunda g'azal o'qiydi.
Och eshiging, kirib yotay yoningga!
Sendan boshqa ich kuyarim yo'qiydi!

Yer ostida barin bilib yotibsan,
Hol tilingman, menga so'zlar qotibsan,
Men ham boray, mendan avval ketibsan,
Men ham kiray, yorim, tezroq qo'yning och!

Yig'layman ko'zimdan daryo qon sochib,
Qabring tepasida madorim qochib.
Oson qil, ko'nglingman ko'nglim hurmati,
Kirmakka yoningdan bergin joy ochib!

Shunda shirp etib Tohir qabrining yonboshidan eshik ochildi. Zuhra o'zini shu eshikdan otdi. Haligi xushbo'y hid birdan Zuhrajonni mast etib, abadiy uxlatib qo'ydi. Yerning ochilgan og'zi yana shirp etib yopilib qoldi. Qizlar buni ko'rib, qattiq yig'lashib, o'sha joyga tuproq uyib ketdilar. Shuytib, endi Tohirning qabri yakka emas, qo'sha bo'lib qoldi. Bu xabar O'zjanga tezda tarqadi. Qorabotir qattiq rashk qilib, johil, ahmoq, bachchag'ar or-nomusga chiday olmay, Zuhraning qabri qoshiga borib, o'z ko'ksiga o'zi xanjar bilan bir urib, halok bo'ldi. Qorabotirning o'zidan uch hissa

¹ Yo'q edi.

ahmoqroq bir singlisi bor edi. U “mening akam qanday odam, jonday odam. Zuhra bo’lsa qiyomatda ham mening akamning yori bo’lishi kerak”, deb Qorabotirni Tohir bilan Zuhraning o’rtasiga ko’mdirdi. Baribir Qorabotirning o’ligi ham bu ikki oshiq-ma’shuqqa to’siq bo’lolmaydi. Qorabotirning qabridan oqbosh ko’karib chiqib, chaqir tikan bo’lib ketdi. Tohirning qabridan naparmon, Zuhraning qabridan qizil gulli pechak ko’karib, naparmon pechak gul bilan qizil pechak gul bir-biriga chirmashib ketdi. Oqbosh bo’lsa o’rtada qisilib, quvrab qoldi. Hali ham odamlar esdalik uchun pechak gul ekib yuradilar. Pechak gul asli odam—qizili Zuhraoy, naparmoni bo’lsa Tohir, shuytib, pechak gul odam bo’yi bo’lib o’sadi. Hamma ham qo’shilgan o’z yori bilan pechak gulday eshilib qo’sha qarisin!

Adabiy-badiiy nashr

TOHIR VA ZUHRA

Doston

Muharrir M. Nasriddinova

Musavvir T. Sa'dullayev

Badiiy muharrir A. Bobrov

Texnik muharrir T. Smirnova

Musahhih F. Ortiqova

Kompyuterda sahifalovchi S. Rahmedova

IB № 4244

**Bosishga 9.11.2004-y da ruxsat etildi. Bichimi 60x90¹/₁₆ Tip. Tayms garniturası.
Ofset bosma. 3,5 shartli bosma toboq. 3,2 nashr toboq'i. Jami 5000 nusxa. Iizavod 3000.
82-2004 raqamli shartnoma 262 raqamli buyurtma. Bahosi shartnoma asosida.**

**O'zbekiston Matbuot va axborot agentligining G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-
matbaa ijodiy uyi. 700129. Toshkent. Navoiy ko'chasi, 30 // 700128. Toshkent. Usmon
Yusupov ko'chasi, 86.**